

Панченко О. І.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕКЛАДУ ПИТАЛЬНИХ ТА ОКЛИЧНИХ РЕЧЕНЬ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ ЕПІЧНІЙ ПОЕМІ «БЕОВУЛЬФ»

Статтю написано у руслі актуальних досліджень, оскільки для розуміння сучасної структури англійської мови є доцільним звернутися до її витоків та порівняти сучасність з такою прадавньою класикою, як поема «Беовульф». Ця поема має довгу історію вивчення з погляду літератури, літературознавства та віршування. Проблема питальних та окличних речень у «Беовульфі» розглядалася в лінгвістичній літературі лише побічно, такі синтаксичні одиниці ще не знайшли практичного аналізу на матеріалі прадавньої англійської мови, а саме на матеріалі тексту епічної поеми «Беовульф». Метою статті є дослідження функціонування питальних та окличних речень в оригінальному тексті «Беовульфа» та особливостей їхнього перекладу сучасною англійською мовою. Методом суцільної вибірки виділено 6 питальних речень в тексті оригіналу, які мають низку спільних рис: більшість речень є доволі довгими, їх середня довжина складає 19 слів, вони є частиною прямої мови персонажів; серед них спостерігаємо 50% загальних та 50% спеціальних питань. Особливостями перекладу питальних речень сучасною англійською мовою є об'єднання синтаксичних одиниць, завдяки чому перекладений варіант стає об'ємнішим. В оригінальному тексті «Беовульфа» набагато більше окличних речень (25), структура останніх є набагато різноманітнішою. Знаком оклику може завершуватися речення на кінці абзацу і в середині. Аналіз внутрішньомовного перекладу «Беовульфа» сучасною англійською мовою свідчить про те, що у перекладі виникає потреба у трансформаціях додавання та транспозиції, зумовлена різницею у граматичній структурі прадавньоанглійської та сучасної англійської мови. Структура окличних речень відрізняється значною різноманітністю, спостерігається як прямий порядок слів, так і інверсія. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в аналізі синтаксичних особливостей у перекладі «Беовульфа» українською мовою.

Ключові слова: поема, Беовульф, окличне речення, питальне речення, прадавньоанглійська мова.

Постановка проблеми. Статтю написано у руслі актуальних досліджень, оскільки для розуміння сучасної структури англійської мови є доцільним звернутися до її витоків та порівняти сучасність з такою прадавньою класикою, як поема «Беовульф».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця поема, як підкреслює О. Барміна, має довгу історію вивчення з погляду літератури, літературознавства та віршування. Завданням історико-філологічного аналізу поеми на ранніх етапах її вивчення було вироблення «переконливого» варіанта тексту рукопису, а потім – пояснення специфіки її поетичного стилю. Мова давньоанглійської поезії, що характеризується особливою фонетичною та ритмічною організацією, особливими словником та синтаксисом, є результатом взаємодії двох систем: системи мови та віршування. Характер цієї взаємодії визначається поетичною технікою англосаксів, яка є формою, що частково задає зміст [1].

В. Карлова [8, с. 26] уналежнює цю пам'ятку словесного давньоанглійського епосу до об'єктів, які не полишають наукову зацікавленість до різних їхніх аспектів: від суто лінгвістичного, насамперед, системноструктурного (О. Барміна, О. Волков, З. Волкова, М. Єліферова, Jh. Algeo, Al. Vaugh, S. Thomason та ін.) до літературознавчого, представники якого переважно обговорювали питання щодо проблеми авторства пам'ятки (А. Гуревич, Ф. Клебер, Jh. Corbett та ін.), теологічного (Н. Гвоздецька, К. Корольова, R. Hogg та ін.) і навіть антропологічного (Ж. Багана, О. Брунова, С. Гринев-Гриневич та ін.).

Ф. Клебер детально протягом багатьох років досліджував поему у своїй праці “Beowulf and The Fight at Finnsburg”, в якій зробив стислий переказ тексту з тлумаченням не лише окремих лексичних одиниць, а й цілих граматичних структур, приділивши увагу і фонетичним її аспектам. Окрім того, аналіз ученого було зосереджено

на християнських асоціаціях, які межують з язичництвом, визначаючи християнство головним тоном поеми. Це започаткувало новий період у розробці теорії «Беовульфознавства», де безпосередньо сам Ф. Клебер зосередився на релігійних віруваннях і трактуванні їх впливу на героїчну поему [13].

О. Смирницький уточнив деякі деталі створення поеми, пов'язані з мовою її написання, зауваживши, що «Беовульф» був написаний спочатку на мерсійському діалекті, але єдиний рукопис, що дійшов до наших днів, представлений в основному на уесекському діалекті з деякими включеннями англійських форм [9, с. 32]. Вчений висловив думку щодо приналежності тексту кільком авторам: «письмо першого закінчується на 1939 вірші. У частині поеми, що писав інший автор, трапляються форми кентського діалекту. Дуже кардинально відрізняється і орфографія двох частин».

Важливими для дослідження «Беовульфа» є праці К. Корольової, присвячені відродженню проблеми авторства поеми на основі лінгвістичних спостережень. Вона розробила мовленнєву матрицю поеми, яка має трирівневу систему внутрішньої організації та зовнішньої форми у тексті. Автор сформулювала свою гіпотезу на основі ідентифікації ступеня адстрату, коли обидві релігії поєднуються на одній території: християнство та язичництво [6, с. 42].

Проблема питальних та окличних речень у «Беовульфі» розглядалася в лінгвістичній літературі лише побічно. Як вважає Л. Калитюк, окремі дослідження питальних речень у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві, що виконувалися в діяхронній площині, здебільшого присвячені формальним ознакам питальності (Р. Рейнганд) та прагматичним особливостям таких речень в англійській мові XVI–XX ст. (Л. Безугла, І. Шевченко). Мета дослідження Л. Калитюк полягає у виявленні основних тенденцій і шляхів розвитку питальних речень у англійській мові XII–XVII ст. з погляду їхніх структурних та прагматичних властивостей. Синтаксичні зміни є тривалим процесом, що охоплює кілька століть і є органічним складником еволюційного поступу англійської мови. Формування і закріплення структури питальних речень в англійській мові XII–XVII ст. відбувається на фоні потужних перебудовчих процесів на всіх рівнях мовної системи, що позначилося на зміні типологічної характеристики англійської мови, поступовому переході від SOV-до SVO-моделі речення. У досліджуваній період

питальному реченню притаманні формальні ознаки, перелік яких є стабільним (окрім графічного маркера), але лексична складова показників є змінною. Діяхронними константами питальних речень у цей період є наявність інформаційної прогалини, спонування співрозмовника до відповіді, здатність речень до прагматичної транспозиції. Діяхронними змінними питальних речень є лексичні показники питальності (питальні прислівники, займенники, частки), порядок слів [7, с. 18].

Крім розповідних, питальних та спонукальних деякі автори як самостійний тип виділяють окличні речення (Poutsma, Kruisinga та ін.). Окличність, однак, правомірно розглядати не як домінуючу ознаку речень окремого комунікативного типу, а як факультативну ознаку, котра може бути властива кожному з трьох названих комунікативних типів речень – розповідному (констативу), спонукальному (імперативу) та питальному (інтерогативу), котрі внаслідок цього, можуть бути у двох варіантах – окличному (інтенсивному) та неокличному (неінтенсивному) [2, с. 111].

Постановка завдання. Викладені теоретичні положення ще не знайшли практичного підтвердження на матеріалі прадавньої англійської мови, а саме на матеріалі тексту епічної поеми «Беовульф». Тому метою нашої статті є дослідження функціонування питальних та окличних речень в оригінальному тексті «Беовульфа» та їх перекладу сучасною англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Методом суцільної виборки нам вдалося знайти лише 6 питальних речень в тексті оригінала, а саме:

“Hwæt syndon gē searo-hæbbendra”byrnum werede, þē þus brontne cēol “ofer lagu-strāte lēdan cwōmon, hider ofer holmas helmas bāeron? (17 слів); “Who are ye men here, mail-covered warriors / Clad in your corslets, come thus a-driving / A high riding ship o’er the shoals of the waters, / And hither ’neath helmets have hied o’er the ocean? (36 слів);

“Hwanon ferigeað gē fætte scyldas, ”græge syrcan and grīm-helmas, “here-sceafta hēap? (11 слів); “From what borders bear ye your battle-shields plated, / Gilded and gleaming, your gray-colored burnies, / Helmets with visors and heap of war-lances? (23 слова);

Eart þū sē Bēowulf sē þe wið Breca wunne, “on sīdne sē ymb sund flite, ”þær git for wlence wada cunnedon “and for dol-gilpe on dēop wæter ”aldrum nēðdon? (29 слів); “Art thou that Beowulf with Breca did struggle, / On the wide sea-currents at swimming

contended, / Where to humor your pride the ocean ye tried, / 'Twas mere folly that actuated you both to risk your lives on the ocean. / From vainest vaunting adventured your bodies / In care of the waters? (64 слова);

Hū lomp ēow on lāde, lēofa Bīowulf, "þā þū fāringa feorr gehogodest, "sæcce sēcean ofer sealt wæter, "hilde tō Hiorote? (20 слів); The Sea-Geats' adventures: "Beowulf worthy, / Give an account of thy adventures, Beowulf dear. / How throve your journeying, when thou thoughtest suddenly/ Far o'er the salt-streams to seek an encounter, / A battle at Heorot? (37 слів);

Ac þū Hrōðgāre "wīd-cūðne wēan wihte gebēttest, "mārum þēodne? (9 слів); Hast bettered for Hrothgar, / The famous folk-leader, his far-published sorrows / Any at all? (15 слів);

"Meaht þū, mīn wine, mēce gecnāwan, "þone þin fæder tō gefeohte bær "under here-grīman hindeman sīde, "dýre īren, þær hyne Dene slōgon, "wēoldon wæl-stōwe, syððan wiðer-gyld læg, "æfter hæleða hryre, hwate Scyldungas? (32 слова); 'Art thou able, my friend, to know when thou seest it / The brand which thy father bare to the conflict / In his latest adventure, 'neath visor of helmet, / The dearly-loved iron, where Danemen did slay him, / And brave-mooded Scyldings, on the fall of the heroes / (When vengeance was sleeping) the slaughter-place wielded? (57 слів).

Ці питальні речення мають низку спільних рис:

- більшість речень є достатньо довгими, їх середня довжина складає 19 слів, найкоротше речення складається з 9 слів, найдовше з 32;

- вони є частиною прямої мови персонажів;

- серед них спостерігаємо 50% загальних та 50% спеціальних питань.

Особливостями перекладу питальних речень сучасною англійською мовою є об'єднання синтаксичних одиниць, завдяки чому перекладений варіант стає об'ємнішим.

Як виявилось, питальних речень в оригінальному тексті «Беовульфа» набагато менше, ніж окличних, до того ж структура останніх є набагато різноманітнішою. За допомогою суцільної вибірки ми нарахували 25 окличних речень, наприклад:

Wē þurh holdne hige hlāford þinne, "sunu Healfdenes, sēcean swōmon, "lēod-gebyrgean: wes þū ūs lārena gōd!

"Mæl is mē tō fēran; fæder alwalda "mid ār-stafum ēowic gehealde "sīða gesunde!

Аналіз створеної вибірки дає змогу виділити такі особливості окличних речень.

Наочним засобом створення експресивності висловлення є передусім окличні речення, тобто такі, що на письмі позначені знаком оклику. Експресивними можуть бути як складні, так і односкладні окличні речення: іменні, дієслівні або ад'єктивні. Такі речення (навіть однослівні), на відміну від слів та словосполучень, означають актуалізовану, тобто певним чином відповідну до дійсності ситуацію. Знаком оклику може завершуватися речення на кінці абзацу, що можна вважати звичним місцем для такого позначення, наприклад:

Hū bēnan synt, "þæt hīe, þēoden mīn, wið þē mōton "wordum wrixlan; nō þū him wearne getēoh, "þīnra gegn-cwida glædnian, Hrōðgār!

Знак оклику використовується в «Беовульфi» і в середині абзаца:

Bēo þū suna mīnum "dædum gedēfe drēam healdende! "Hēr is æghwylc eorl ōðrum getrýwe, "mōdes milde, man-drihtne hold, "þegnas syndon geþwære, þēod eal gearo: "druncne dryht-guman, dōð swā ic bidde!"

Спостерігаємо 2 окличних частини в одному реченні, наприклад:

Hwæt! þū worn fela, wine mīn Unferð, "bēore drunce ymb Breca spræce, "sægdest from his sīde!

Hrōðgār maðelode (hē tō healle gēong, stōd on stapole, geseah stēapne hrōf golde fāhne and Grendles hond): "þisse ansýne al-wealdan þanc "lungre gelimpe! Fela ic lāðes gebād, "grynna æt Grendle: ā mæg god wyrca "wunder æfter wundre, wuldres hyrde!

Wes, þenden þū lifige, "æðeling ēadig! ic þē an tela "sinc-gestrēona. Bēo þū suna mīnum "dædum gedēfe drēam healdende!

Цікавим і доволі незвичним засобом використання знаку оклику є розміщення його у дужках, тобто стосовно якогось додаткового матеріалу, який, завдяки цьому знакові стає важливішим компонентом речення:

Nō þæt yðe byðtō befflēonne (fremme sē þe wille!) ac gesacan sceal sǣwl-berendra nýde genýdde niðða bearna grund-būendra gearwe stōwe, þær his līc-homa leger-bedde fæst swefeð æfter symle.

Типовим засобом побудови емоційно навантажених синтаксичних одиниць у творі є створення низки окличних речень, наприклад:

Wealhþēo maðelode, hēo fore þām wereðe spræc: "Brūc þisses bēages, Bēowulf, lēofa "hyse, mid hæle, and þisses hrægles nēot "þēod-gestrēona, and geþēoh tela, "cen þec mid cræfte and þyssum cnyhtum wes "lāra līðe! ic þē þæs lēan geman. "Hafast þū gefēred, þæt þē feor and nēah "ealne wīde-ferhð weras ehtigað,

"efne swā sīde swā sē bebūgeð "windige weallas. Wes, þenden þū lifige, "æðeling ēadig!

Nū is ræd gelang "eft æt þē ānum! Eard gīt ne const, "frēcne stōwe, þær þū findan miht"sinnigne secg: sēc gif þū dyrr!

У багатьох випадках окличні речення в "Беовульфі" вводяться словом *Hwæt* (Що!), наприклад:

Hwæt! þæt secgan mæg "efne swā hwylc mægða, swā þone magan cende "æfter gum-cynnum, gyf hēo gýt lyfað, "þæt hyre eald-metod ēste wære "bearn-gebyrdo.

Hwæt! hit ær on þē "gōde begeāton; gūð-dēað fornam, "feorh-bealo frēcne fyra gehwylcne, "lēoda mīnra, þāra þe þis lifþofgeaf, "gesāwon sele-drēam.

Зазначимо, що у перекладі застосовуються інші окличні слова, наприклад, слово *Hwæt* перекладено як *Lo*:

Hwæt! wē Gār-Dena in geār-dagum þēod-cyninga þrym gefrūnon, hū þā æðelingas ellen fremedon.

Lo! the Spear-Danes' glory through splendid achievements.

Окличні речення різноманітніші за структурою та розміром. Є короткі речення, які складаються з 3–4–5 слів:

Brūc ealles well!"

Wes þū Hrōðgār hāl!

Ne frīn þū æfter sǣlum!

Найдовші окличні речення, за нашими підрахунками, мають у своєму складі 30 та більше слів, наприклад:

Bēowulf maðelode, bēot-wordum spræc nīehstan sīðe: "Ic genēðde fela "gūða on geogoðe; gýt ic wylle, "frōd folces weard, fēhðe sēcan, "mārðum fremman, gif mec se mǣn-sceaða "of eorð-sele út gesēceð! (30 слів);

"Lēofa Bīowulf, lǣst eall tela, swā þū on geoguð-fēor geāra gecwæde, "þæt þū ne ālāte be þē lifigendum "dōm gedrēosan: scealt nū dǣdum rōf, "æðeling ān-hyðig, ealle mægene "feorh ealgian; ic þē fullǣstu!" (33 слова).

Спільною рисою використання питальних та окличних речень у поемі "Беовульф" є те, що вони є частиною прямої мови, наприклад:

Hrōðgār maðelody (hē tō healle gēong, stōð on stapole, geseah stēapne hrōf golde fāhne and Grendles hond): "þisse ansyne al-wealdan þanc lungre gelimpe!

Gēn is eall æt þē "lissa gelong: ic lýt hafo "hēafod-māga, nefne Hygelāc þec!"

Можливо також зробити припущення, враховуючи релігійну спрямованість поеми (про це йшлося вище), що окличні речення пов'язані саме з релігійною тематикою, наприклад:

Egsode eorl, syððan ærest wearð fēa-sceaft funden: hē þæs frōfre gebād, wēox under wolcnum, weorð-myndum ðāh, oð þæt him æghwylc þāra ymb-sittendra ofer hron-rāde hýran scolde, gomban gyldan: þæt wæs gōd cyning!

The clutch of the fire, no comfort shall look for; / Wax no wiser; well for the man who, / Living his life-days, his Lord may face / And find defence in his Father's embrace!

Аналіз внутрішньомовного перекладу "Беовульфа" сучасною англійською мовою свідчить про те, що у перекладі виникає потреба у трансформаціях додавання та транспозиції, зумовлена різницею у граматичній структурі прадавньоанглійської та сучасної англійської мови, наприклад

"Wēlandes geweorc. Gæð ā Wýrd swā hīo scel!"

The work of Wayland. Goes Weird as she must go!"

Mæl is mē tō fēran; fæder alwalda "mid ār-stafum ēowic gehealde "sīða gesunde!" "Tis time I were faring; Father Almighty Grant you His grace, and give you to journey Safe on your mission!

Звернемо також увагу на той факт, що емоційність окличного речення, яка в оригіналі досягається порядком слів та використанням знаку оклику, в перекладі посилюється завдяки використанню великих літер.

Взагалі зазначимо, що кількість окличних речень у перекладі майже вдвічі більша (25 в оригіналі, 49 у перекладі), тобто наявне додавання емоційності у сучасний текст.

Висновки із дослідження і перспективи в цьому напрямку. Аналіз неоповідальних речень у тексті епічної поеми «Беовульф» свідчить про те, що кількість питальних речень є незначною (4 приклади), окличних речень трохи більше (25). Як питальні, так і окличні речення в середньому є доволі довгими (до 35 слів). Найпоширенішими трансформаціями у внутрішньомовному перекладі «Беовульфа» сучасною англійською мовою є додавання та транспозиції. Структура окличних речень відрізняється значною різноманітністю. Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в аналізі синтаксичних особливостей у перекладі «Беовульфа» українською мовою.

Список літератури:

1. Бармина Е. Г. Прагматическая характеристика речевых эпизодов в древнеанглийской поэме «Беовульф»: дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Санкт-Пет. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2004. 161 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/pragmaticheskaya-kharakteristika-rechevykh-epizodov-v-drevneangliiskoi-epicheskoi-poeme-beov>
2. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики. Москва : Высшая школа, 1986. 159 с.
3. Волков А. М., Волкова З. Н. Беовульф. Англосаксонский эпос : учеб. для студ. высш. уч. зав. Москва, 2000. 104 с.
4. Гвоздецкая Н. Ю. Проблемы семантического описания древнеанглийского поэтического слова : дис. ... доктора фил. наук : 10.02.04 / Ивановск. гос. ун-т. Иваново, 2000. 389 с.
5. Гуревич А. Я. Беовульф. Вступительная статья. Старшая Эдда. Песнь о нибелунгах. Библиотека всемирной литературы. 1975. № 9. С. 5–12.
6. Королева Е. П. Речевые формы двоеверия как способ определения авторства древнеанглийской поэмы “Беовульф”: дис. ... кандидата фил. наук: 10.02.04 / Моск. гос. гум. ун-т. им. М. А. Шолохова М., 2013. 181 с. <https://www.dissercat.com/content/rechevye-formy-dvuveriya-kak-sposob-opredeleniya-avtorstva-drevneangliiskoi-poemy-beovulf>
7. Калитюк Л. П. Питальне речення в історії англійської мови: структурний та прагматичний аспекти. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04 – германські мови. Київ, 2008. 26 с.
8. Карлова В. О. Когнітивно-матричне моделювання запозиченої лексики в давньоанглійській поемі «Беовульф»: дисертація на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії : 035 Філологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2020. 348 с.
9. Смирницкий А. И. Древнеанглийский язык / под ред. В. В. Пасека. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1998. 307 с.
10. Тимофеева О. В. Синтаксические заимствования в древнеанглийском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Санкт-Петерб. гос. ун-т. Санкт-Петербург, 2005. 172 с.
11. Цвинариа М. Е. Динамика семантических и прагматических аспектов значений глаголов “MAGAN”, “MOTAN”, “CUNNAN” в древнеанглийском эпосе «Беовульф»: диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2003. 164 с.
12. Dobbie E. V. Beowulf and Judith. New York : Columbia University Press, 1953. 289 p.
13. Klaeber Fr. Beowulf and The Fight at Finnsburg / trans. by J. M. Garnett. Lexington : D.C. Heath & Co, 1936. 444 p.
14. Old English Poems. Beowulf. URL: <http://poems.litteraturaoperaomnia.org/index.html> (дата звернення: 05.10.2016).

Panchenko O. I. FEATURES OF THE STRUCTURE AND TRANSLATION OF INTERROGATIVE AND EXCLAMATORY SENTENCES IN THE OLD ENGLISH EPIC POEM “BEOWULF”

The article is considered relevant, since in order to understand the modern structure of the English language, it is appropriate to refer to its origin and compare modernity with such an ancient classic as the poem “Beowulf”. This poem has a long history of investigation from the point of view of literature, literary studies and poetry. The problem of interrogative and exclamatory sentences in “Beowulf” was considered in the linguistic literature only indirectly, such syntactic units have not yet found a practical analysis on the material of the ancient English language, namely on the material of the text of the epic poem “Beowulf”. The purpose of the article is to study the functioning of interrogative and exclamatory sentences in the original text of “Beowulf” and the peculiarities of their translation into modern English. Using the continuous sampling method, 6 interrogative sentences in the original text were selected, which have a number of common features: most of the sentences are quite long, their average length is 19 words, they are part of the direct speech of the characters; among them we observe 50% general and 50% special questions. The peculiarities of the translation of interrogative sentences in modern English are the combination of syntactic units, thanks to which the translated version becomes more voluminous. In the original text of “Beowulf” there are many more exclamatory sentences (25), the structure of the latter is much more diverse. An exclamation mark can end a sentence at the end of a paragraph and in the middle. The analysis of the intralingual translation of “Beowulf” into modern English shows that the need for transformations of addition and transposition arises in the translation, due to the difference in the grammatical structure of Old English and modern English. The structure of exclamatory sentences is quite diverse, both direct word order and inversion are observed. We see prospects for further research in the analysis of syntactic features in the translation of “Beowulf” into Ukrainian.

Key words: poem, Beowulf, exclamatory sentence, interrogative sentence, Old English language.